

Carlo Roselli i Barcelona

Valdo Spini

Roma, 19 de novembre de 1996

El 13 de novembre de 1936, pels micròfons de Ràdio Barcelona, Carlo Rosselli -el líder del moviment Justícia i Llibertat, el teòric del socialisme liberal- llançava el seu crit de batalla contra el feixisme i per la democràcia: «Avui a Espanya, demà a Itàlia». Es tractava d'una enunciació clara i precisa del feixisme com a fenomen europeu i, per tant, de la lluita contra la dictadura i per la democràcia com a factor unificador de l'Europa democràtica.

Malauradament, la República espanyola (i amb aquesta l'autonomia catalana) havia de sortir vençuda de la Guerra Civil, precisament a només un pas de l'explosió del segon conflicte mundial. Aquella Segona Guerra Mundial desencadenada pel nazisme alemany, però que n'havia de marcar la desfeta i amb aquesta la de l'aliat feixista italià.

Si bé Itàlia va poder recobrar així, al final de la Segona Guerra Mundial, la llibertat i la democràcia, Espanya va haver d'esperar encara molts més anys. Francisco Franco, que havia aconseguit el poder amb l'ús de les armes, enfront d'una Espanya exhausta i profundament dividida per la Guerra Civil, va decidir limitar-se a enviar la *División Azul* al front rus. Amb aquesta decisió va perllongar la vida del règim fins a l'any de la seva mort, esdevinguda el 1975.

La República espanyola va ser vençuda també per la falta d'un ajut internacional per part de les democràcies occidentals de l'època, les quals no van advertir el perill concret que la seva caiguda els comportaria. No obstant, la solidaritat democràtica amb la República espanyola es va expressar amb la participació de molts voluntaris estrangers a la Guerra d'Espanya, la qual va ser lloada amb pàgines bellíssimes per l'escriptor Ernest Hemingway i, pel que fa a Catalunya, per George Orwell i Albert Camus. També les pàgines de Carlo Rosselli, recollides en el volum *Oggi in Spagna, domani in Italia*, són de gran interès, no solament polític sinó també literari.

Fins i tot abans que el govern espanyol decidís acceptar les Brigades Internacionals (i els comunistes i socialistes d'organitzar-les) -la qual cosa s'esdevé a l'hivern de 1936 després del famós telegrama de Stalin a Azaña-, Carlo Rosselli ja era a Barcelona per organitzar una columna militar italiana, formada per homes del seu moviment Justícia i Llibertat, per republicans i per llibertaris.

En el volum commemoratiu publicat en els *Quaderni del Circolo Rosselli*¹, es planteja concretament aquesta qüestió: "Carlo Rosselli a Catalunya, per què?" El perquè es troba justament a Barcelona, la rosa de fuego², en el particular clima polític autonòmic i llibertari de Catalunya, del govern de Lluís Companys, i en la forta presència anarquista i anarcosindicalista. Com ha escrit Raimon Obiols: «En els terribles anys de la Guerra Civil, Catalunya va ser vista internacionalment com una metàfora de la llibertat: la peculiaritat específica del moviment social i polític de les esquerres catalanes va produir aquest fenomen».

¹ Landuyt, A., "Carlo Rosselli e la Catalogna Antifascista", *Quaderni del Circolo Rosselli*, 2, Florència: Giunti Editore, 1996.

² En castellà a l'original (N. de la T.)

Aquesta és la raó per la qual, poques setmanes després del "pronunciament" militar del 18 de juliol de 1936, Rosselli va arribar a Barcelona, organitzà la columna italiana, o més ben dit la secció italiana de la columna Francisco Ascaso de la CNT-FAI. El delegat polític, encara que només al començament, era l'anarquista Camillo Berneri, mort després, el maig de 1937 a Barcelona, pels comunistes segons els mateixos anarquistes. Al final de l'agost la columna és al front, i el 28 d'agost encara el primer combat armat a Monte Pelado. En aquella ocasió, un dels dos comandants de la columna, el republicà Mario Angeloni, és mort, i l'altre -el mateix Rosselli- lleugerament ferit.

* * *

En aquest punt, cal preguntar-se: qui era Carlo Rosselli?

Jove estudiós de l'economia, havia seguit el corrent de l'intervencionisme democràtic a la Primera Guerra Mundial. Amb el seu germà Nello, historiador il·lustre, s'havia atansat a l'ensenyament d'un gran socialista herètic, Gaetano Salvemini. Juntament amb d'altres joves intel·lectuals, el 1920 va fundar a Florència el Circolo di Cultura, lliure palestra de confrontació i debat, el qual va ser assaltat i destruït pels feixistes durant la nit de l'últim dia de l'any 1924 i ràpidament tancat per l'autoritat. Es tracta justament del cercle que els supervivents van tornar a fundar després de l'alliberament, a la tardor de 1944, amb el nom de Circolo di Cultura Política Fratelli Rosselli, encara viu i actiu a Florència, i en el qual s'inspiren els quaderns que presentem.

Després de l'assassinat del diputat socialista Giacomo Matteotti el juny de 1924, s'havia afiliat al partit d'aquests, el PSU (Partit Socialista Unitari), el partit dels socialistes reformistes italians. Quan el règim feixista supera -gràcies al suport de la monarquia- la crisi conseqüència del delictes Matteotti, Carlo i Nello Rosselli, amb altres companys, funden a Florència el primer diari clandestí antifeixista, el *Non Mollare*. El desembre de 1926, amb Sandro Pertini i Ferruccio Parri, Carlo Rosselli organitza l'exili clandestí a França del líder històric del socialisme italià, Filippo Turati. Una vegada torna a Itàlia, Rosselli és capturat i processat. Condemnat al confinament a l'illa de Lipari, se n'escapa amb una clamorosa gesta el 1929. S'endu en la fugida el manuscrit d'un estudi teòric seu, *Il Socialismo Liberale*, escrit a Lipari durant els anys 1928-29. Una vegada arriba a París, el publica en francès el 1930 amb el títol de *Socialisme Liberal*. I també a París, el mateix 1929, trenca amb el moviment socialista oficial, el qual considerava com a massa partidari d'una política d'espera en la lluita contra el feixisme i culturalment escleròtic, i funda un nou moviment: Justícia i Llibertat. El moviment Justícia i Llibertat és de fet l'antecessor del Partit d'Acció de Parri, Ugo La Malfa i Riccardo Lombardi, el qual exercirà un paper molt important en la lluita de resistència, per la democràcia i la república en els anys posteriors 1943-46.

El socialisme liberal, la doctrina llançada per Rosselli, representa la primera manifestació d'un socialisme postmarxista. Rosselli supera el debat tradicional entre revolucionaris i reformistes (el mateix Saragat, socialista reformista, va condemnar el seu rebuig al marxisme), i afirma que entre el socialisme i el marxisme no hi ha cap parentiu necessari, i que «ben al contrari, als nostres dies la filosofia marxista amenaça de comprometre la marxa socialista». Paraules en aquells moments profètiques però que li van costar, per part del líder del Partit Comunista Italià d'aleshores -Palmiro Togliatti-, una autèntica expulsió.

Togliatti va definir el 1934 Justícia i Llibertat com un "moviment feixista dissident", afegint-hi de manera força imprudent que la història s'encarregaria de comprovar la justícia d'aquesta afirmació. Això és un testimoni del clima de l'època.

Per a Rosselli «el socialisme no és altra cosa que el desenvolupament lògic, fins a les seves últimes conseqüències, del principi de llibertat». I hi afegeix: «El socialisme ...és liberalisme en acció», conscient, però, del fet que la llibertat no existeix si no va acompanyada i sustentada per l'autonomia econòmica. «Liberalisme i socialisme -continua dient Rosselli-, ben lluny d'oposar-se, estan lligats per una íntima relació de connexió». Rosselli formula un socialisme que troba en la llibertat al mateix temps un mitjà i un fi. Les socialitzacions dels mitjans de producció només es consideren un mitjà, encara que prou important, però només un mitjà per dirigir-se en aquesta finalitat.

Un socialisme -el de Rosselli- que pretén recobrar pel que fa al factor ètic, a la presa de consciència moral, tot allò que perd per l'abandonament de la científicitat i del determinisme marxista. Un socialisme «en primer lloc revolució moral i en segon lloc transformació material... que es realitza en la consciència dels millors sense esperar la glòria de l'esdevenidor». Un socialisme «que no es decreta des de dalt, sinó que es construeix cada dia en el treball, en les consciències, en els sindicats, en la cultura».

D'aquí també es desprèn un impuls voluntarista, que no era present en el vell determinisme socialista. De fet, en la resistència, el Partit d'Acció amb les seves Brigades Rosselli i Justícia i Llibertat va ser l'única formació militar veritablement consistent, a més d'aquella naturalment més forta i organitzada dels comunistes.

Rosselli, malalt, deixa Espanya i torna a França. A París, el 1937, commemora la figura de Gramsci, tot afirmant: «Amb la mort de Gramsci, la revolució italiana ha perdut el seu líder». Es trasllada després, per sotmetre's a tractament, a la localitat termal de Bagnoles de l'Orne, on es reuneix amb ell el seu germà Nello, el qual venia d'Itàlia. El 9 de juny de 1937 tots dos van ser assassinats per sicaris de la Cagoule, l'organització terrorista francesa d'extrema dreta, per encàrrec del govern feixista italià. Aquest últim temia que Rosselli fos l'home d'acció que hauria volgut i pogut organitzar el desembarcament a Itàlia d'una "legió italiana", a exemple de les gestes dels patriotes del *Ressorgimento*. No obstant, en nom seu van combatre i morir, durant la resistència a Itàlia, els partisans del Partit d'Acció.

Malauradament, el pensament de Rosselli va ser ignorat molt de temps a Itàlia a causa de l'hegemonia marxista en la cultura de l'esquerra italiana.

Hom va haver d'esperar fins a 1973 per poder saludar l'edició del primer volum de les seves *Obres* editat per Einaudi; i fins a 1988 per al segon. Només recentment s'han editat i reeditat els seus escrits i difós per tot Itàlia els *Circoli Rosselli*.

Actualment, però, Rosselli i el socialisme liberal són vistos a Itàlia com una possible inspiració per a l'elaboració teòrica i política de l'esquerra.

El socialisme liberal representa, efectivament, una de les respostes o, més ben dit, la resposta més important a qui afirmi que amb el comunisme -el 1989- va morir també el socialisme. I això justament perquè el socialisme liberal és postmarxista. No nega el marxisme; n'és una variant. Simplement és quelcom que ve darrera del mateix marxisme. No renega tot allò que el marxisme ha fet per donar consciència pròpia a les masses desheretades. Al contrari, amb el socialisme liberal es passa a problemes que són típics del nostre temps, és a dir, d'una societat socialment estratificada, immersa en una competició global. Carlo Rosselli deia que el socialisme és liberalisme en acció, i tot això s'escau plenament en les batalles del temps en què vivim.

El socialisme democràtic i liberal ha vençut la seva batalla contra el socialisme autoritari i dictatorial. El primer d'aquests té una necessitat de renovació, coneix les seves dificultats, però és vigent, viu i sa; el segon -el socialisme autoritari- ha perdut el seu combat amb el

món occidental, primer de tot en l'àmbit econòmic i social. El sistema de poder polític i econòmic que havia construït s'ha desintegrat, ja no existeix. Ahir va ser a Roma Fidel Castro, l'últim dels grans revolucionaris; va anar a sopar amb Gianni Agnelli, i es va desplaçar per trobar-se amb el Papa.

Un nou adversari, no obstant, s'enfronta al socialisme democràtic i liberal, i és el modern liberal-lliurecanvisme.

Allò que distingeix el socialisme liberal del liberalisme és en primer lloc un principi filosòfic o, més ben dit, eticopolític.

Per al socialisme liberal, el socialisme ha de ser la realització progressiva de la idea de llibertat. L'home pot trobar-se en una situació de llibertat real quan és lliure de la necessitat, de l'atur, de tot allò que pot definir-se generalment com un condicionament de caràcter material.

Com a resultat d'aquesta condició de llibertat, les facultats de l'home es despleguen plenament i les societats s'organitzen sobre nivells més elevats, tant des del punt de vista qualitatiu com quantitatiu.

És diferent el plantejament que podríem definir com a liberal-liberalista, segons el qual és des del mateix neguit de la necessitat -o de l'estímul que prové de no ser massa defensats, protegits, garantits, així com de l'impuls per superar els altres- d'on ve l'estímul per al compromís individual i, com a conseqüència, per al progrés de les societats.

En el primer, en el socialisme liberal, existeix per tant un profund component eticosocial, així com una gran dosi d'optimisme en la consideració de l'esperit humà. En el segon, en el liberal-liberalisme per a molts hi ha una concepció més pessimista de l'home, la qual -més que no pas per una finalitat general, per una ètica de la responsabilitat social- actua o es mou per una finalitat d'afirmació personal (que pot ser moderada per una ètica de responsabilitat individual).

Però si hom té en compte un marc més general, no es pot deixar de veure també entre les causes de l'afirmació del liberal-liberalisme la involució del concepte de públic i de social en vastes àrees de la societat contemporània, així com la caiguda dels valors en les instàncies associatives polítiques organitzades. Aquestes són les analogies en la situació actual, amb l'exigència d'una crida als valors d'una consciència ètica que Carlo Rosselli havia situat en la base del seu socialisme liberal.

A Rosselli, aquesta crida a la consciència ètica no era un fet moralista, sinó la invitació a una mobilització, fins i tot de caràcter voluntarista enfront del feixisme, tot sortint dels "nirvanes" ideològics que ja no aconseguien interpretar correctament la realitat del seu temps.

Actualment, la situació politicosocial és profundament diferent, ens trobem davant d'una crisi de les ideologies i de la pèrdua de l'hegemonia cultural del marxisme a l'esquerra.

El socialisme liberal pot constituir aquell punt de referència capaç de suscitar novament una tensió ideal, en condicions d'assegurar a la política organitzada, als partits, aquelles joves generacions que avui en semblen tan allunyades.

N'hi ha molts que veuen, a nivell teòric, en el "neocontractualisme" de l'americà John Rawls una moderna expressió del socialisme liberal, de la conciliació possible entre els ideals contrastants de llibertat i d'igualtat. Avui, no obstant, a nivell polític, l'actualitat del socialisme liberal rau en el desafiament que s'ha llançat al socialisme globalment entès.

El repte al qual hem de respondre consisteix a ser capaços de operar una síntesi entre els dos grans impulsos presents en la societat contemporània. L'un lligat a la iniciativa individual, en l'economia i la societat, així com a l'impuls per la qualificació personal, cultural i professional. L'altre inspirat en el sentit de responsabilitat i de solidaritat social i col·lectiva, dirigit a situar en un marc finalista els esforços de cadascú.

En una societat com l'actual, molt més complexa i estratificada del que podia semblar fins fa una desena d'anys, en la qual falten moltes referències socials tradicionals, el fet de tornar a proposar aquesta exigència de síntesi és quelcom actual i fecund.

Vol dir tornar a proposar la necessitat que, en una societat pluralista, l'acció lliure de les forces privades pugui entrar en dialèctica amb un poder públic conscient, no només simple element de mediació, sinó instrument de promoció d'una societat de justícia i d'igualtat.

D'aquí l'element ètic del socialisme rossellà (però també del primer socialisme reformista) segons el qual «el socialisme és en primer lloc una revolució moral i en segon lloc una transformació material». Un element ètic que orienta l'acció política i impedeix que esdevingui un simple *do ut des*, un mer intercanvi de poder.

"Justa", diu el neocontractualista americà John Rawls, és aquella societat que recompensa els mèrits i, per tant, accepta les desigualtats, però està dotada d'aquells mecanismes compensats que impedeixen que les mateixes desigualtats es converteixin en socialment inacceptables.

No obstant, els límits moderns del problema són encara més amplis. La nostra societat es caracteritza per la mundialització, la qual no permet que hi hagi més nínxols nacionalistes que eximeixin de la competició global. Al mateix temps, però, és una societat on, justament per la mateixa mundialització, la competició ja no és d'empreses sinó de sistemes, siguin nacionals o regionals, i per tant, també de relacions polítiques i socials, de nivells de civilització.

Hem d'acceptar en aquest sentit el desafiament d'Europa. La moneda única significa la creació d'una àrea econòmica integrada que pugui portar a la mundialització. Aquest procés, malgrat tot, no pot entendre's com una simple consecució de paràmetres financers fixats pels banquers. És integració, és a dir, capacitat de competició de sistemes d'investigació científica i tecnològica, de relacions industrials i socials, de resolució dels problemes ambientals i de convivència civil. És una resposta als problemes de l'ocupació per als joves i per als expulsats del mercat del treball.

En què es torna a plantejar el problema del socialisme en la moderna societat de la informàtica? Ho va dir Tony Blair, en l'últim congrés laborista. El desenvolupament espontani condueix a restringir a pocs el benefici d'aquest fantàstic desenvolupament científic i tecnològic. El socialisme liberal, el laborisme, vol assegurar-lo per a tots.

El fracàs del comunisme no pot portar-nos a acceptar novament de manera acrítica teories lliurecanvistes extremistes que la mateixa realitat dels fets rebutja.

Prenem el cas del medi ambient. Qui no accepta actualment la idea que la tutela del medi ambient, fins i tot a nivell planetari, no impliqui la orientació, el control de determinades produccions i de determinades formes de vida i d'organització social?

Prenem el problema de la fam en el món, reactivat per la recent conferència de la FAO. Qui podria pensar que això pot resoldre's amb la simple aplicació de les teories lliurecanvistes?

Prenem el problema de l'ocupació, especialment juvenil: pot considerar-se realment que es pugui resoldre simplement amb l'espontaneisme del mercat o és necessària, per contra, una política activa i conscient del treball per part dels poders públics?

Al mateix temps, el socialisme avui no és únicament i exclusiva una unió d'aquells que tenen els mateixos interessos econòmics, és també una qüestió ètica, una qüestió de valors, és una manera de concebre la pròpia participació en la vida social.

Les ideologies han dividit, els valors poden unir.

Així doncs, no hi ha dreceres. El camí d'una societat responsable, basada en la justícia i en la llibertat, és l'únic que és transitable. És el desafiament del nostre temps, basat en dos grans valors del socialisme liberal. Aquells mateixos valors que van esperonar un intel·lectual italià a venir, amb altres milicians en granota de treball, a la caserna Pedralbes de Barcelona i, la nit del 19 d'agost de 1939, a pujar al tren que el portaria al front d'Aragó per defensar la llibertat i la democràcia d'Espanya.

El 13 de novembre ressonava aquesta veu per Ràdio Barcelona:

«Companys, germans italians, escolteu, us parla un voluntari italià. Avui aquí a Espanya i demà a Itàlia... Ha nascut un nou ordre, basat en la llibertat i la justícia social». Aquestes paraules eren potser massa optimistes. La història ens ensenya que cal combatre contínuament per aquest nou ordre, en condicions sempre diferents, perquè la batalla per la justícia i la llibertat no pot acabar mai. Aquella batalla per la qual va viure i morir Carlo Rosselli, a qui recordem aquesta tarda.

I el recordem de tan bon grat perquè puguem recordar grans progressos que, en llibertat i democràcia, fins i tot en mig de grans dificultats, dos grans països europeus com Espanya i Itàlia han sabut dur a terme, i per com és possible i necessari estrènyer-ne cada vegada més els llaços.